

Co je nového v ornitologii Mapování hnízdního rozšíření ptáků v České republice

Od poloviny 70. let 20. stol. se již počtvrté obracíme prostřednictvím časopisu *Živa* na všechny seriózní pozorovatele přírody – studenty se zájmem obilologii, lesníky, myslivce, rybáře, fotografy nebo dosud neorganizované zájemce o ornitologii – s žádostí o pomoc při mapování hnízdního rozšíření ptáků v ČR. Výsledkem předcházejících tří mapování byly publikované Atlasy hnízdního rozšíření ptáků v ČR v letech 1973–77, 1985–89 a 2001–03. Dalším velmi cenným výstupem se stal i první Atlas hnízdního rozšíření ptáků v Evropě (vydán v r. 1997), do něhož se zapojila řada evropských zemí, přesto v něm však zůstaly značné mezery nezmapovaných míst.

Atlasové práce jsou typickými monitorovacími projekty založenými na stejných nebo velice podobných kritériích, na práci ve stejných obdobích, na dlouhodobosti a velkoplošnosti. Monitorování ptačích populací se stalo v mnoha zemích prudce se rozvíjejícím odvětvím ornitologie. Získají se tak nejen data kurčení dlouhodobých vývojových populačních a územních trendů jednotlivých ptačích druhů (viz také např. *Živa* 2001, 6: 275–276; 2010, 6: 282–284), ale i podklady pro ochranu biofondu agnofondu avifauny, včetně údajů pro červené seznamy nebo červené knihy, pro využití ptáků z hlediska biodiagnostiky dlouhodobých změn v krajině či z hlediska bioindikace (např. ke sledování vlivu klimatických změn).

Jistě nebude na škodu zopakovat si alespoň některé výsledky předchozích mapování. V letech 1973–77 zahrnovalo unáš 188 druhů ptáků (započtení nebyli introdukovaný bažant královský – *Syrma-*

ticus reevesii a husice rezavá – *Tadorna ferruginea*, která zahrnovala po úniku ze zajetí, ale anizdivočelý holub domácí – *Columba livia* f. *domestica*, který pak byl mapován v následujících dvou akcích). Atlas z těchto let se stal významným, na prosto exaktním základem, z něhož vycházela veškerá další porovnání – předtím unáš nikdy nebylo tak dokonalé zpracování ptactva provedeno. Už při prvním mapování byly vysloveny prognózy o brzkém zahrnutí několika druhů, které se následně skutečně potvrdily, např. kormorána velkého (*Phalacrocorax carbo*) či orla mořského (*Haliaeetus albicilla*). V období 1985–89 hnízdilo v ČR 198 druhů (nezapočítáni bažant královský a papoušek mniší – *Myiopsitta monachus*, hnízdící po úniku z chovů). Ze zcela nově zahrnutých druhů to kromě již dvou výše zmíněných byli např. racek bouřní (*Larus canus*) a racek černohlavý (*L. melanocephalus*) nebo puščík bělavý (*Strix uralensis*).

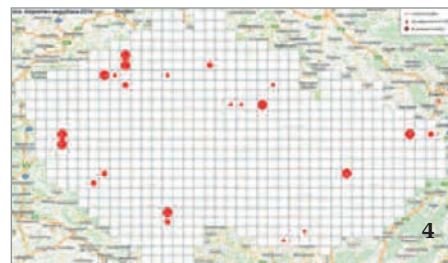
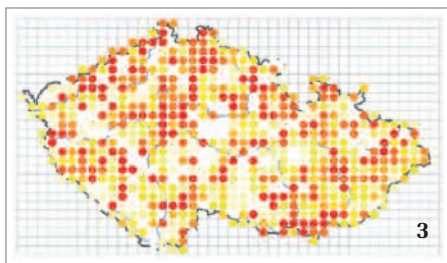
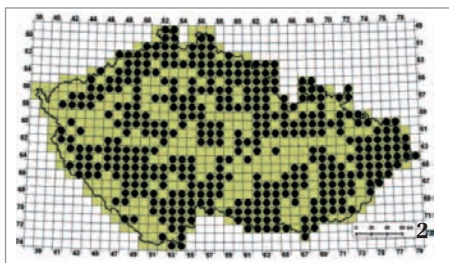
V letech 2001–03 hnízdilo v naší republice 199 druhů (opět bez bažanta královského), z nově zaznamenaných např. orel královský (*Aquila heliaca*). Na druhé straně hnízdí populace některých druhů z ČR během mapovacích akcí zcela zmizely (a nyní je můžeme u nás vidět pouze občas na tahu), např. poštolka rudonohá (*Falco vespertinus*), drop velký (*Otis tarda*) nebo dytík úhorní (*Burhinus oedipnemus*). Početnost dalších druhů ubyla přímo katastroficky. Je asi zbytečné zmiňovat lesní kury tetřeva hlušce (*Tetrao urogallus*) a tetřevku obecnou (*T. tetrix*), patří sem ale isýček obecný (*Athene noctua*, obr. 5) nebo sova pálená (*Tyto alba*, obr. 6). Stav jiných druhů se naopak prudce zvedly, což platí u krkavce velkého (*Corvus corax*), slavíka modráčka (*Luscinia svecica*) aj. V průběhu mapování se některé druhy, jako holub hrůvnáč (*Columba palumbus*), straka obecná (*Pica pica*) nebo sojka obecná (*Garrulus glandarius*) nastěhovaly do měst, takže je u nich přesně zachycen proces synantropizace.

Současné mapování avifauny probíhá v ČR v letech 2014–17 avýsledkem bude nový atlas, který přinese další konfrontaci s daty získanými stejně exaktním způsobem jako v předcházejících třech obdobích. Současně ale bylo dohodnuto, že se mapování začne ve všech evropských zemích najednou, takže se vyplní mezeru z konce minulého století. A již dnes můžeme tvrdit, že se tato významná mezinárodní akce daří, předběžné výsledky hnízdního rozšíření prvních pěti ptačích druhů již zveřejnily všechny evropské země.

Mapování se znovu uskuteční v kvadrátové síti 12 × 11,2 km (6' zeměpisné šířky × 10' zeměpisné délky), na našem území využívané k mapování živých organismů. Úkolem každého zapojeného spolupracovníka je zjistit, které druhy ptáků se v každém kvadrátu vyskytují nebo hnízdí, a to ve třech kategoriích: hnízdní možné (např. druh pozorovaný v hnízdní době ve vhodném hnízdním prostředí), pravděpodobné (zpívající samec, pozorování toku, přinášení hnízdního materiálu atd.) a prokázané (např. předstírání zranění, nález hnízda s vejci nebo mláďaty). Kvadrát je určitým druhem obsazen, zjistíme-li hnízdní výskyt třeba jen jediného páru v jednom ze sledovaných let. Snahou bude zachytit také početnost jednotlivých ptačích druhů. K získání potřebných dat o početnosti obecně rozšířených druhů byla nově zavedena tzv. hodinovka – jak se provádí, najdete přehledně popsáno v dále zmíněné on-line aplikaci. Uvzácněji se vyskytujících druhů spolupracovníků, kteří budou zasílat výsledky písemnou formou, lze uvádět následující kategorie

1 Rodičovský pár husice nilské (*Alopochen aegyptiaca*) s mláďaty. Jde o jeden z mnoha v Evropě nepůvodních druhů vrubozobých ptáků (*Anseriformes*), jejichž početnost v některých zemích natolik vzrůstá, že začínají v posledních letech invazně pronikat do dalších oblastí. Nyní probíhající mapování hnízdního rozšíření ptačí fauny umožňuje zhodnotit aktuální stav tohoto druhu i na území České republiky (viz obr. 4). Foto L. Hlásek

početnosti: 1–5 párů, 6–12, 13–25, 26–75, 76–125, 126–375, 376–625, 626 až 3 125 a více než 3 125 párů.

Veškerá spolupráce probíhá na internetu přes aplikaci atlas.birds.cz, která mimo jiné nabízí mapu s jednotlivými kvadráty. Pokud se chcete přihlásit ke zpracování konkrétního kvadrátu, stačí na něj kliknout a zaregistrovat se. Součástí aplikace jsou i metodické pokyny pro terénní práci a vkládání dat do systému.

Kvadrátové mapování představuje jednu ze základních metod k zaznamenání současného stavu ptačí fauny, ale především rychlých změn ve výskytu a početnosti jednotlivých druhů, k nimž dochází působením přírodních činitelů a hlavně vlivem trvalého, stále rostoucího tlaku lidské populace. Ptactvo na tyto vlivy reaguje velmi citlivě.

Jaké jsou naše výsledky za první rok této mezinárodně významné akce?

Terénních prací se zúčastnilo 271 spolupracovníků majících patronát nad některým z kvadrátů, což je zatím poměrně málo (při minulém mapování jich bylo 532). Obsadili 414 kvadrátů, tedy 61 % území ČR (mapa na obr. 2). Počet ptačích druhů v jednotlivých kvadrátech ukazuje obr. 3. Z těchto map je nejlépe patrné, kde máme zatím největší mezery a kde bychom nejvíce uvítali spolupráci.

Už první rok přinesl zajímavé výsledky. Jde např. o hnízdní rozšíření u nás nového invazního druhu – husice nilské (*Alopochen aegyptiaca*, obr. 1 a na 3. str. obálky), někdy označované jako husice egyptská, která se k nám dostala ze západní Evropy. Její původní areál leží v subsa-

harské Africe, ale vysazena byla v Anglii, odkud se rozmnožující se populace rozšířila nejprve do Nizozemska, Francie a Německa. Nyní druh postupně proniká v Evropě dále na východ. V r. 2014 zahnízdila husice nilská v 8 kvadrátech České republiky a celkem byla zaznamenána již v 22 kvadrátech (obr. 4). Přitom v ČR poprvé hnízdila teprve v r. 2008 a v letech 2008–12 bylo u nás doloženo 12 případů jejího hnízdění. Jistě tedy bude velice zajímavé sledovat všechny aspekty rychlého šíření tohoto druhu. Dosavadní zprávy se shodují v striktní teritorialitě husice nilské spojené s častou agresivitou vůči ostatním vodním ptákům, což by mohlo představovat nebezpečí pro naše původní druhy žijící v tomto prostředí. V Evropě bylo zaznamenáno její křížení s berneškou velkou (*Branta canadensis*) nebo husicí rezavou. Ve své africké domovině se husice nilská kříží s několika druhy vrubozobých (*Anseriformes*), a tak problémem může být potenciální hybridizace s evropskými druhy hus (*Anser*). Kromě toho v oblasti přirozeného výskytu ji považují za závažného škůdce v zemědělství a je lovena. Vedle husice nilské k nám pronikají i některé další nepůvodní druhy vrubozobých hnízdících v západní Evropě, u nichž byly v ČR zaznamenány pokusy o hnízdění, nebo to nelze do budoucna vyloučit, např. kachnička mandarínská (*Aix galericulata*).

Obracíme se proto ke všem vážným zájemcům o přírodu s výzvou, aby při této mezinárodní akci pomohli. Cenná jsou i příležitostná pozorování týkající se jediného ptačího druhu (málo se dosud v ČR např. o sluce lesní – *Scolopax rusticola*, o některých druzích sov atd.). Zájemci

2 Obsazenost kvadrátů účastníky projektu v České republice po prvním roce mapování hnízdního rozšíření ptáků (stav k lednu 2015)

3 Počet druhů ptáků zjištěných v jednotlivých kvadrátech – žlutá podle sytosti barvy až do 20 druhů, oranžová do 75 druhů, červená do 125 druhů (leden 2015). Zahrnuta jsou i příležitostná data v dosud neobsazených kvadrátech.

4 Hnízdní rozšíření husice nilské v r. 2014. Velké body – prokázané hnízdění, střední body – pravděpodobné, malé body – možné hnízdění

5 Sýček obecný (*Athene noctua*) – v minulosti u nás běžný druh, v současnosti patří k ptákům s nejrychleji se snižující početností. Pro jeho účinnou ochranu se musí podrobně zmapovat současné rozšíření – v letech 2015–16 probíhá zároveň speciální program celorepublikového sčítání zaměřený na sýčka obecného. Foto J. Bohdal

6 Rovněž sova pálená (*Tyto alba*) náleží k druhům, jejichž hnízdní populace v ČR v poslední době značně ubývá. Foto J. Bohdal

o zpracování určitých kvadrátů a o zaslání jednotlivých údajů se mohou přihlásit a dodávat data výše uvedeným způsobem do elektronické databáze. Ti, kteří si s počítací náležitě nerozumějí, mohou posílat jakékoli údaje písemnou formou na adresu obou hlavních organizátorů – autorů tohoto článku. Adresu najdete v kulové příloze na str. XLIII.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.